

ΤΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΣΕΜΑΛΤΟΥ

Τὸ Σέμαλτο (σημερινὸ Μικρὸ Σοῦλι), ποὺ βρίσκεται βορειοανατολικὰ τῆς Ἀμφίπολης, εἶναι χτισμένο σὲ δχυρὴ θέση ἀπὸ τὴ φύση της, δηλαδὴ σὲ λόφο μὲ ἀπότομες κατωφέρεις, στὶς δυτικὲς πλαγιὲς τοῦ Παγγαίου. Ἡ δχυρὴ τοποθεσία μὲ τὸν πλούσιο κάμπο πιὸ κάτω εύνοοῦσε μία μακροχρόνια καὶ ἀσφαλὴ ἐγκατάταση. Ἡ ἀνεύρεση δύο παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν καὶ μικροῦ βυζαντινοῦ ναοῦ κοντὰ στὸ χωριὸ στηρίζει κατὰ κάποιο τρόπο τὴν ἄποψη αὐτῆς.

Ἐγγραφα μοναστηριῶν τοῦ Ἅγιου Ὄρους¹ δίνουν πρόσθετα στοιχεῖα γι’ αὐτὸν τὸ χῶρο. Γι’ αὐτὸν ἡ μνεία τους κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ εἶναι χρήσιμη.

Αὔγουστος 1098. Ἰδιαίτερα σημαντικὸ πρέπει νὰ θεωρηθῇ τὸ ἰσοκώδικο τοῦ Νικήτα Ἀνζᾶ τοῦ ἔτους αὐτοῦ γιὰ τὴ μονὴ Ἰβήρων², μὲ πολύτιμες τοπογραφικὲς πληροφορίες, ποὺ θὰ ἔξετασθοῦν παρακάτω σὲ συνάρτηση μὲ μία ἀπὸ τὶς δύο βασιλικές. Ἐδῶ ὁ γλωσσικὸς τύπος τοῦ δνόματος τοῦ χωριοῦ εἶναι *Σιομάλτον* (γενική).

Μετὰ τὸ 1261. Σὲ ὁρίσμῳ γιὰ τὴ μονὴ Ζωγράφου ἀναφέρεται ὡς *Σέμαλτος*³.

Ἰούλιος 1301. Σὲ χρυσόβουλλο τοῦ Ἀνδρονίκου Β’ τὸ χωριὸ ἀναγράφεται στὰ κτήματα τῆς μονῆς *Βατοπεδίου*⁴.

1. Γ. Θεοχαρίδον, *Κατεπανίκια τῆς Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 1954, σ. 89.

2. Fr. Dölger, *Aus den Schatzkammern des heiligen Berges*, München 1948, N. 65, 9-11. Γιὰ τὸ σπάνιο αὐτὸν εἶδος ἐγγράφου βλ. τὶς παρατηρήσεις τοῦ Dölger στὸ N. 65.

3. Regel-Kurtz-Kogabler, *Actes de l'Athon IV: Actes de Zographou «Βυζαντινά Χρονικά»* 13 (1907), Παράρτημα I, XXXV, 88. “Οπως παρατηρεῖ καὶ ὁ Στ. Κυριακίδης, Βυζαντιναὶ Μελέται II-V, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίς τῆς Φιλοσοφ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1939, σ. 326, τὸ Σέμαλτο δὲν ἀναγνωρίστηκε ἀπὸ τοὺς ἑκδότες ὡς δνομα χώριον. Τὴ χρονολόγηση αὐτοῦ τοῦ ἐγγράφου, ποὺ ἔδιναν οἱ ἑκδότες στὰ *Actes de Zographou* (Ιούνιος τοῦ 1342), ἀμφισβήτησε ὁ Fr. Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches*, 4 Teil, *Regesten von 1282-1341*, ἀριθ. 2612, ὅπου ἀναφέρει: «Die Herausgeber geben als Datum 1342 Juni, was wohl keine Begründung für sich hat. Man kann nur feststellen, das das Stück in die Zeit nach 1261 fällt; der Hōismus kann also auch gut Michael VIII gehören oder in noch Frühere Zeit.

4. Ο λόγος εἶναι ἀδημοσίευτος. Περὶληψή του στοῦ Fr. Dölger, *Regesten*, 4 Teil, ἀριθ. 2239. Λόγος ποὺ δημοσίευσε ὁ Μ. Γούδας, “Ἐγγραφα τῆς μονῆς Βατοπεδίου, ΕΕΒΣ 1927, σ. 211-248, ἀριθ. 10, ἀπὸ τὸ 1292, ἀποδείχτηκε ἀπὸ τὸ Γ. Σιγάλα πλαστός (τοῦ πρωτοτύπου τοῦ ἔτους 1301), «Ἐλληνικά» 1 (1928), 419. Γράφει πάওς στὸ ἀρχεῖο τοῦ μονα-

Ἐτος 1316. Ἀναφέρεται σὲ πρακτικὸ τοῦ ὁρφανοτρόφου Τρύφωνα Κεδρηνοῦ γιὰ τὴ μονὴ Ἰβήρων¹.

Μάιος 1329. Σε χρυσόβουλλο του Ἀνδρονίκου Γ' γιὰ τὴ μονὴ Βατοπεδίου δύο δονομάζεται Σέμαλτον².

Σεπτέμβριος 1356. Σὲ χρυσόβουλλο τοῦ Ἰωάννη Ε' γιὰ τὴ μονὴ Βατόπεδιον σημειώνεται μὲ τὸ γλωσσικὸ τύπο τοῦ προηγούμενου ἐγγράφου³.

⁶ Ο M. Vasmer στὸ βιβλίο του Die Slaven in Griechenland, Berlin 1941, δὲν σημειώνει τὸ Σέμαλτο νομίζοντας ἵσως πὼς ἡ ρίζα τοῦ τοπωνυμίου εἶναι ἐλληνική.

‘Ο Στ. Κυριακίδης⁴ προσπάθησε άπό τὸ ὄνομα Σέμολτο νὰ ἐρμηνεύσῃ ἑτυμολογικὰ τὸ ὄνομα Ζαβάλτα ὀλης τῆς περιοχῆς, ἡ ὅποια ἀποτέλεσε καὶ κατεπανίκιο στὴν ἀνατολικὴ Μακεδονία. Ἀρχικὰ δὲν θεώρησε τὴν προέλευση τοῦ δόνοματος σλαβική, γρήγορα δημιούρωσε αὐτὸ τὸ συνσχετισμό, ποὺ ἔκανε ἀνάμεσα στὰ δύο τοπωνύμια⁵. ‘Ο Fr. Dölger στὴν ἐρμηνεία τοῦ ἀρχαιότερου γλωσσικοῦ τύπου (τὴ γενικὴ Σιομάλτου) δέχεται σλαβικὴ ρίζα⁶.

"Ολα αυτα τα έγγραφα πέρα από το γενικότερο ένδιαιφέρον που παρουσιάζουν για τη διπλωματική έχουν και μία ειδικότερη σημασία για την ιστορία ένως περιορισμένου σε έκταση χώρου, δηλαδή τη Σέμαλτο. Η Υπαρξη των δύο βασιλικών στόν ίδιο χώρο αποδεικνύει τη σταθερή συνέχιση της ζωής από τα παλαιοχριστιανικά χρόνια, άσχετα στην ύπαρχη μεγάλο χρονικό κενό

στηριού ὑπάρχουν δύο ἔγγραφα μὲ τοὺς ἀριθμοὺς 3 καὶ 2, ποὺ ἀνάγονται στὶς ἀρχὲς τοῦ

Ιδου αι. και είναν πλαστά ένος ἄλλου γνήσιου, ποι βρίσκεται ἐπίστης στὸ ἴδιο ἀρχεῖο μὲ τὸν ἀριθμὸ 4 τοῦ ἔτους 1301. Τὴ γνώμη αὐτὴ δέχεται καὶ ὁ F r. D ö l g e r, Chronologisches
ω

und Diplomaticus zu den Urkunden des Athos Kloster Vatopedi, BZ 39 (1939) 332 καὶ στοῦ ἴδιου Regesten, 4. Teil, Seite 2148.

1. Fr. Dölger, Sechs byzantinische Praktika des 14. Jahrhunderts für das Athos-Kloster Iberon, München 1949 (PK), 160-161.

² Fr. Dölger, Regesten, 4 Teil, ap.θ. 2746, ὅπου ὅλη ἡ σχετική γιὰ τὸ ἔγγραφο βιβλιογραφία.

3. M. Γ ού δ α, ὥ.π., 15, 19-20, καὶ F r. D ö l g e r, Regesten, 5 Teil, ἀριθ. 3059. Τὸ ἔγγραφο αὐτὸν εἶχε ὑπόψη του ὁ Θ ε ὄ φι λο ὅς Β α το πε δι νός, Χρονικὸν περὶ τῆς μονῆς Βατοπεδίου, «Μακεδονικά» 12 (1972) 93, ὅπου συνθέτει κατάλογο τῶν κτημάτων τῆς μονῆς. Στὸ κείμενο τοῦ ἔγγραφου «...τὸ Σέμαλτον μετὰ τοῦ πύργου καὶ τῶν ἐκεῖσε παροίκων καὶ τῆς νομῆς αὐτοῦ...» μνημονεύεται βιζαντινός πύργος κι ἐδῶ πρέπει νὰ ποῦμε, ὅτι μέχρι σήμερα ὑπάρχει τοπωνύμιο «Πύργος» στὸν κάμπο δυτικά τοῦ χωριοῦ.

4. Βιβλιογραφία Μελέτων ΙΙ-Υ, σ. 326.

5 "Ωπ σ 526

6 Aus den Schatzkammern N 65

ώς τὴν ἐποχὴν τῶν Κομνηνῶν (ἐποχὴ τοῦ πρώτου ἐγγράφου) χωρὶς γραπτὲς ἡ ἀρχαιολογικὲς μαρτυρίες.

Τις βασιλικὲς αὐτές ἀποκάλυψαν οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ μετὰ τὸν πόλεμο καὶ καθάρισαν ἀπὸ τὰ χώματα μόνο τὸν ἐσωτερικὸν χῶρο τους.¹ Ή μορφὴ τῶν μνημείων ἔχει σημαντικὰ ἀλλοιωθῆ, ἐπειδὴ ἐπάνω στὰ ἐρείπια ἔχουν κτίσει καινούρια παρεκκλησία τῆς Ἀγίας Μαρίνας στὴ μία καὶ τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς στὴν ἄλλη, ἐνῶ οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τῶν βασιλικῶν χρησιμεύουν σήμερα ὡς περίβολοι τῶν παρεκκλησίων αὐτῶν. Στὴν περιγραφὴ ποὺ ἀκολουθεῖ κρατοῦνται συμβατικὰ αὐτὰ τὰ ὄνόματα.

1. Η ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΜΑΡΙΝΑΣ

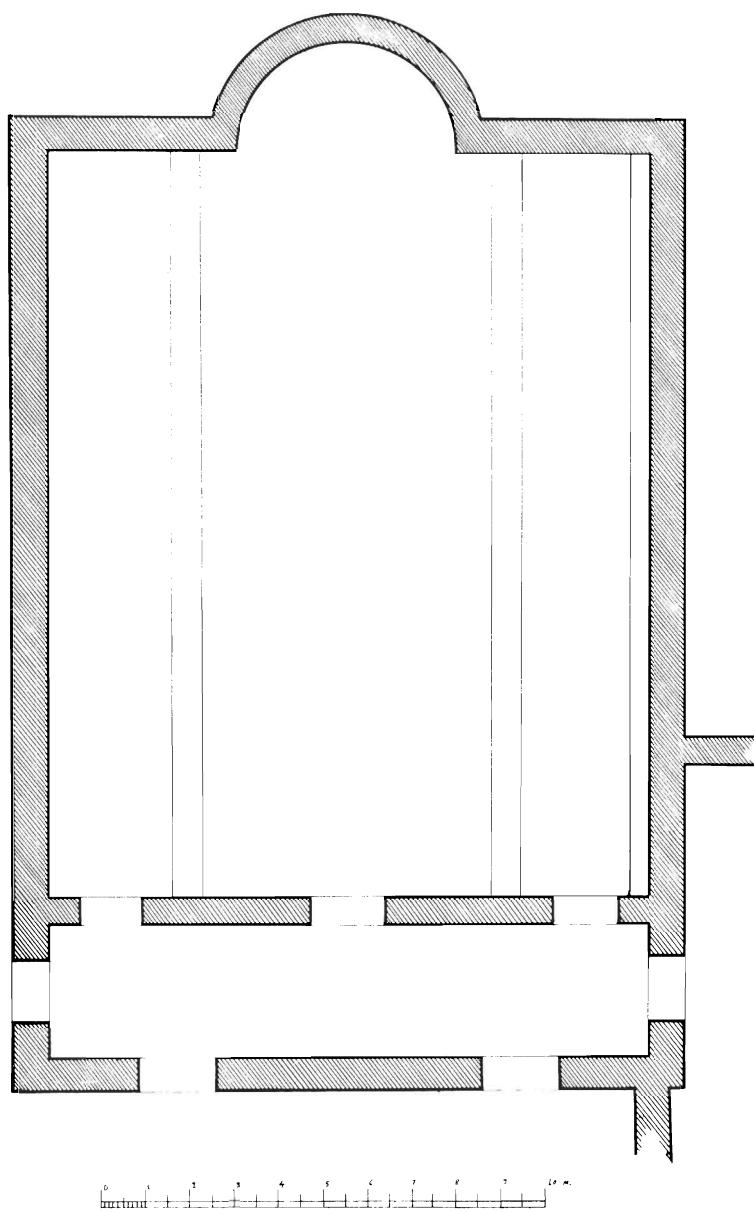
Γενικὰ χαρακτηριστικά: Ἀρχιτεκτονικὰ τὸ οἰκοδόμημα παρουσιάζει τὴ μορφὴ ἀπλῆς τρίκλιτης βασιλικῆς. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κόγχη ποὺ ἔδωσε τὴ θέση τῆς στὸ Ἱερὸ τοῦ νεώτερου παρεκκλησίου καὶ τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους, στοὺς ὅποιους οἱ νεώτεροι κάτοικοι ἔδωσαν ἕνα κάποιο ὄψος γιὰ ἐξωραϊσμὸν τοῦ χώρου, ἡ βασιλικὴ δὲν ἔπαθε φθορές. Χαρακτηριστικὸν εἶναι πὼς οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι δὲν ἔχουν τὸ ἵδιο πάχος¹. Στὸ κεντρικὸν κλίτος καὶ πάνω στοὺς στυλοβάτες στρώθηκε τσιμέντο ποὺ ἐμποδίζει νὰ μετρήσουμε τὸ ὄψος τους.

A. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Αἱ θριοὶ: Ο χῶρος ποὺ ὑποθέτουμε ὅτι ἀνήκει στὸ αἴθριο δὲν ἐκτείνεται πολὺ πέρα ἀπὸ τὸ δυτικὸ τοῖχο τοῦ νάρθηκα, δὲν ἔχει δμως ἀποκαλυφθῆ ὅπως τὸ ὑπόλοιπο μνημεῖο. Τὰ κρημνίσματα, ποὺ ὑπάρχουν στὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ αἰθρίου, δείχνουν πὼς ὁ χῶρος αὐτὸς ἦταν μικρός. Αὐτὸν ἐπιβάλλει μία πιὸ συστηματικὴ μελλοντικὴ ἔρευνα στὴ θέση αὐτή, ποὺ ἵσως δώσῃ συγκεκριμένα χρονολογικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸ μνημεῖο στὸ σύνολό του. Σήμερα μόνο ἔνας τοῖχος διακρίνεται στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους ἐνωμένος μὲ τὴ νοτιοδυτικὴ γωνία τοῦ νάρθηκα καὶ μὲ κατεύθυνση πρὸς τὰ δυτικὰ (σχ. 1). Αὐτὸς ὁ τοῖχος ποὺ δὲν συνεχίζεται στὴν ἵδια εὐθεία μὲ τὸ νότιο τοῖχο τῆς βασιλικῆς, ἀλλὰ εἰσέχει κάπως, φαίνεται νὰ ἀνήκει στὸ αἴθριο. Ἀντίστοιχός του βόρειος δὲν εἶναι ὁρατός.

Νάρθηκας: (Διαστάσεις 13,30 × 2,50 μ.). Δύο θύρες ὁδηγοῦν στὸ νάρθηκα καὶ ἄλλες δύο ὑπάρχουν στὸ βόρειο καὶ νότιο τοῖχο του. Ἀπὸ αὐτές σήμερα μένει ἀνοιχτὴ μόνο ἡ νότια, ἐνῶ οἱ ἄλλες (μία στὸ βόρειο τοῖχο καὶ δύο στὸ δυτικὸ) κλείστηκαν μὲ πέτρες, γι' αὐτὸν ἡ ἀποτύπωσή τους εἶχε ὁρισμένες δυσκολίες.

1. Ὁ ἀνατολικὸς 0,80, μ., ὁ βόρειος 0,90 μ., ὁ νότιος 0,84 μ.

Σχ. 1. Κάτοψη τῆς βασιλικῆς τῆς Ἁγίας Μαρίνας

Αξιοπρόσεχτο είναι ότι οι θύρες τῆς δυτικῆς πλευρᾶς δὲν βρίσκονται στοὺς ἄξονες τῶν πλαγίων κλιτῶν καὶ ὅτι καὶ οἱ δύο συγκλίνουν πρὸς τὸ χῶρο ποὺ ἀνήκει στὸ κεντρικὸ κλίτος, ὥστε τὸ ἄνοιγμά τους νὰ ἔχῃ ἀπέναντι τὸ δυτικὸ τοῖχο τοῦ κυρίως ναοῦ¹.

Κυρίως ναός: (Έσωτερικὲς διαστάσεις $16,80 \times 13,30$ μ.). Η εἴσοδος ἀπὸ τὸ νάρθηκα στὸν κυρίως ναὸ γίνεται μὲ τρεῖς θύρες² ἀντίστοιχες στὰ κλίτη καὶ χωρὶς οὐσιαστικὲς παρεκκλίσεις ἀπὸ τὸν κατὰ μῆκος ἄξονά τους. Οἱ στυλοβάτες, πλάτους 0,66 μ., χτισμένοι μὲ ἀργοὺς λίθους ἔφταναν ὡς τὴν ἐσωτερικὴν παρειὰ τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ χωρὶς τὴν μεσολάβησην παραστάδων (σχ. 1, Πίν. 1 γ). Είναι βέβαιο ὅτι ὑψωνόταν ἀρκετὰ πάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο, ἀλλὰ δὲν μποροῦμε νὰ ξέρουμε πόσο. Αὗτοὶ ἀπομόνωναν τὰ πλάγια κλίτη ἀπὸ τὸ κεντρικό.

Δὲν μποροῦμε ἐπίσης νὰ ὑπολογίσουμε τὸν ἀριθμὸ καὶ τὸ ὑψος τῶν κιόνων, γιατὶ τὰ λιγοστὰ κομμάτια ποὺ σώζονται δὲν μᾶς βοηθοῦν ἔστω καὶ σχεδιαστικὰ στὴ συμπλήρωση ἐνὸς κίονα.

Καὶ ἡ ἀνεύρεση δύο ἐπιθημάτων δὲν βοηθᾷ ἐπίσης ν' ἀποκατασταθῇ τὸ ὑψος τοῦ μνημείου. Συνδυάζοντας τὰ ἐπιθήματα αὐτὰ μὲ τὶς περιγραφὲς ἰωνικῶν κιονοκράνων, ποὺ βρέθηκαν ἀπὸ τοὺς κατοίκους (σήμερα ὅμως δὲν ὑπάρχουν στὴ γύρω περιοχῇ), μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε, ὅτι οἱ κίονες ἔφεραν ἰωνικὰ κιονόκρανα μὲ ἐπίθημα.

Ο ναὸς πρέπει νὰ εἶχε ὑπερῶ παρὰ τὶς μικρές του διαστάσεις. Τοῦτο στηρίζεται στὴν ἀνεύρεση τριῶν σύνθετων ἰωνικῶν κιονοκράνων, ποὺ σήμερα βρίσκονται στὸ μικρὸ ναὸ τοῦ Ἅγιου Δημητρίου χτισμένο σὲ ἀπόσταση 200-300 μέτρων ἀπὸ τὴ βασιλικὴ. Τὰ κιονόκρανα αὐτὰ δὲν ἀνήκαν στὴν κάτω κιονοστοιχία, γιατὶ ἡ ἐπίστεψη τῶν κιόνων ἐκείνης εἶχε σύνθετη μορφὴ ἀπὸ δύο ξεχωριστὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, δηλαδὴ τὸ κιονόκρανο καὶ τὸ ἐπίθημα, ὅπως ὑποθέσαμε παραπάνω.

Όλο τὸ δάπεδο τῆς βασιλικῆς ἦταν στρωμένο μὲ πλίνθους ($0,35 \times 0,25$ μ.). Σήμερα σώζεται ἀνέπαφο μόνο στὰ πλάγια κλίτη (Πίν. 1 α, γ). Τὰ κλίτη αὐτὰ διαφέρουν στὴ μορφὴ, γιατὶ τὸ νότιο σὲ ὅλο τὸ μῆκος του ἔχει βάθρο πλάτους 0,40 μ. καὶ ὑψος 0,27 μ. (σχ. 1, Πίν. 1 α, β)³ χτισμένο μὲ ἀργοὺς λίθους καὶ ἐπιχρισμένο μὲ ἀσβεστοκονίαμα.

1. Θεωρίες σχετικές βλ. Α. Όρλάνδον, Ή ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ, Αθῆναι 1952, τόμ. πρῶτος, σ. 142, Γ. Σωτηρίον, ΑΕ 1929, σ. 182, Α. Ξυγγόποιλον, Η βασιλικὴ τοῦ Βοσκοχωρίου, «Μακεδονικά» 1 (1940) 10. Στ. Πελεκανίδη, Παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1949, σ. 16.

2. Βόρεια 1,34 μ., κεντρικὴ 1,62 μ., νότια 1,40 μ.

3. Στὸν πίνακα 1 α καὶ β φαίνεται ὁ χῶρος στὸ σημεῖο ἐνώσεως τοῦ νότιου τοίχου μὲ τὸν ἀνατολικὸ δῆμον καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἀπόληξη τοῦ βάθρου. Στὴν εἰκ. α φαίνεται ὁ χῶρος πρὶν τὸν καθαρισμὸ μὲ τὶς κεράμους τῆς στέγης καὶ στὴν εἰκ. β τὸ δάπεδο κάτω ἀπὸ τὸ

Β. ΓΛΥΠΤΑ

1) Βάση κίονα, διαστάσεων $0,46 \times 0,48 \times 0,13$ μ. (Πίν. 2 ζ). Διατηρεῖται καλά. Ἐχει ἀλλοιωμένη μορφὴ ιωνικῆς βάσης. Ἐχει τὴν πλίνθο μὲ μία πλατιὰ σπείρα καὶ πάνω της ψηλὴ ταινία. Εἶναι πρόχειρο ἔργο καὶ φαίνεται πώς κατασκευάστηκε γιὰ τὸ μνημεῖο.

2) Βάση κίονα, ύψος 0,15 μ. (Πίν. 2 ι). Ἡ κατατομὴ καὶ τὸ πλάσιμο τῶν σπειρῶν δίνουν τὴν ἐντύπωση, δτὶ τὸ θραῦσμα τῆς βάσης ποὺ ἀπόμεινε ἀνήκε σὲ ἔργο πρώτῳ. Ἰσως μεταφέρθηκε ἀπὸ ἀλλοῦ καὶ χρησιμοποιήθηκε γιὰ δεύτερη φορά.

3) Ἐπίθημα, διαστάσεων $0,56 \times 0,42 \times 0,20$ μ. Δὲν ἔχει διακόσμηση.

4) Ἐπίθημα, διαστάσεων $0,57 \times 0,40 \times 0,20$ μ. ὾πως τὸ προηγούμενο.

5) Σύνθετο ιωνικὸ κιονόκρανο, διαστάσεων $0,57 \times 0,38 \times 0,14$ μ. (Πίν. 3 α). Τὸ κιονόκρανο αὐτό, ποὺ βρίσκεται στὸ ναὸ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου μαζὶ μὲ ἄλλα δύο ὅμοια στὶς διαστάσεις, ὑποθέτουμε δτὶ ἀνήκε στὸ ὑπερῶ τῆς βασιλικῆς. Στὸ κιονόκρανο οἱ ἔλικες δίνονται ἀπλὰ χωρὶς διακόσμηση στὴν πλάγια ὅψη. Ἀκόσμητος πρέπει νὰ ἦταν καὶ ὁ ἔχινος. Τὸ ἐπίθημα ὅμως στὸ κέντρο τῆς μιᾶς πλάγιας πλευρᾶς, ποὺ ἦταν ἡ ὅψη τοῦ κιονοκράνου πρὸς τὸ κεντρικὸ κλίτος, κοσμεῖται μὲ σταυρὸ ποὺ ἔχει πλατιὲς κεραῖες μὲ τριγωνικὲς ἀπολήξεις. Ἡ σκληρὴ ἀπόδοσή του προδίδει τὸν ἐπαρχιακὸ του χαρακτήρα. Εἶναι πιθανότατα ἔργο τοῦ δου αἰώνα.

6) Σύνθετο ιωνικὸ κιονόκρανο, διαστάσεων $0,58 \times 0,41 \times 0,16$ μ. (Πίν. 2 γ). Εἶναι ἀπὸ τὸ ὑπερῶ τῆς βασιλικῆς. Δὲν ἔχει διακόσμηση¹.

7) Σύνθετο ιωνικὸ κιονόκρανο, διαστάσεων $0,63 \times 0,41 \times 0,18$ μ. (Πίν. 2 δ). Ἰδιο μὲ τὸ προηγούμενο.

8) Τεκτονικὸ κιονόκρανο, διαστάσεων $0,37 \times 0,37 \times 0,14$ μ. (Πίν. 2 α).

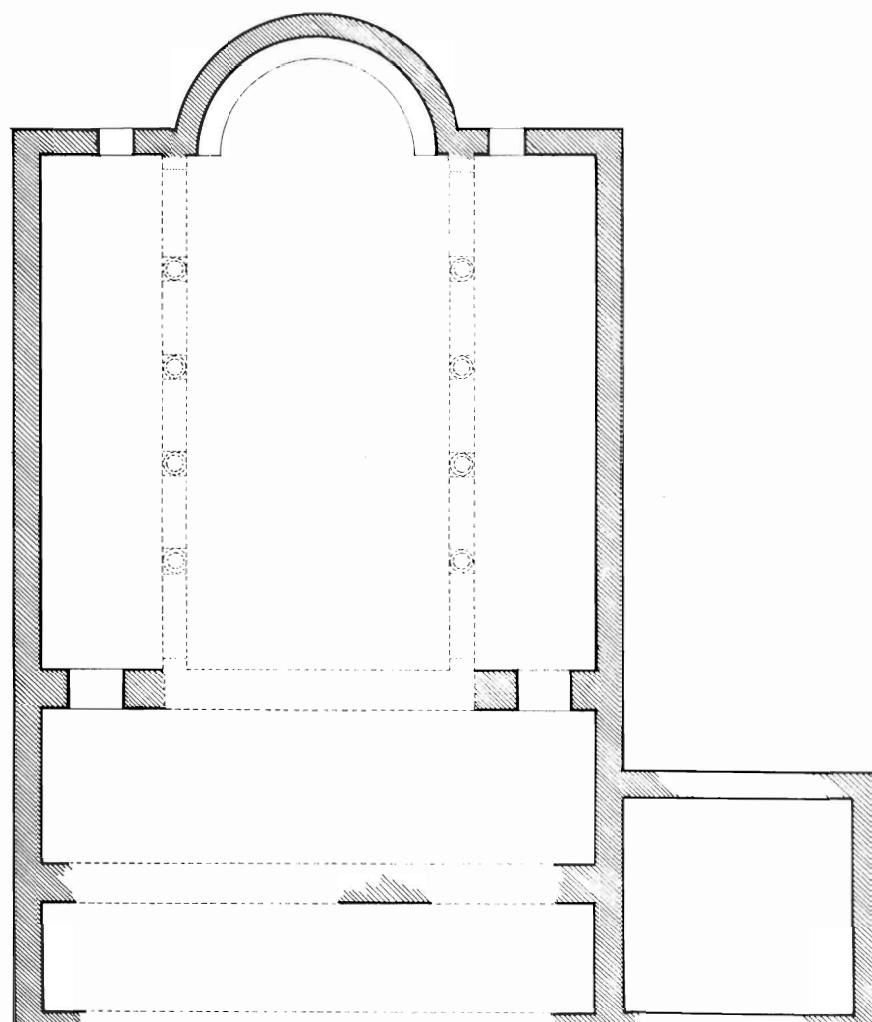
Βρίσκεται στὸ ναὸ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου. Καὶ οἱ τέσσερις ἐπιφάνειες καλύπτονται ἀπὸ ἕνα αὐστηρὰ ἐπαναλαμβανόμενο θέμα, δηλαδὴ ἕνα σταυρὸ ποὺ βρίσκεται στὸ κέντρο καὶ δύο μίσχους μὲ κισσόφυλλα ποὺ ξεκινοῦν ἀπὸ τὴ βάση του καὶ φτάνουν ὡς τὸ ύψος τῆς δοριζόντιας κεραίας².

9) Πεσσίσκος τέμπλου χωρὶς διακόσμηση μὲ ἐγκοπὴ γιὰ τὴν τοποθέτηση θωρακίου. Διαστάσεις $0,85 \times 0,23 \times 0,18$ μ.

στρῶμα καταστροφῆς. Ἄναμεσα στὶς κεράμους καὶ πλίνθους τοῦ δαπέδου τὸ λεπτὸ στρῶμα ποὺ διακρίνεται ἔχει μαῦρο χρᾶμα καὶ λιπαρὴ ὑφὴ. Ἡ καταστροφὴ τοῦ μνημείου φαίνεται πώς ἔγινε ἀπὸ φωτιά.

1. Πολὺ χρήσιμη βιβλιογραφία γιὰ τέτοια γλυπτὰ βλ. στοῦ Δ. Πάλλα, «Ιουστινιάνεια» γλυπτά αισθητικῶς ἀνεπέργαστα, Εἰς μνήμην Παναγιώτου Α. Μιχελῆ, Ἀθῆναι 1972, σ. 420-441.

2. Ἰδιο θέμα σὲ ἄμβωνα τοῦ μουσείου Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, G. Mentre, Catalogue des Sculptures grecques. Musées Imperiaux Ottomans, Konstantinopole 1914, τόμ. 2, σ. 407, ἀριθ. 644, ἐπίσης ΑΕ 1929, σ. 152 καὶ 153.

Φωτογραφία της βασιλικής της Ἁγίας Παρασκευῆς

Σχ. 2. Κάτωψη τῆς βασιλικῆς τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς

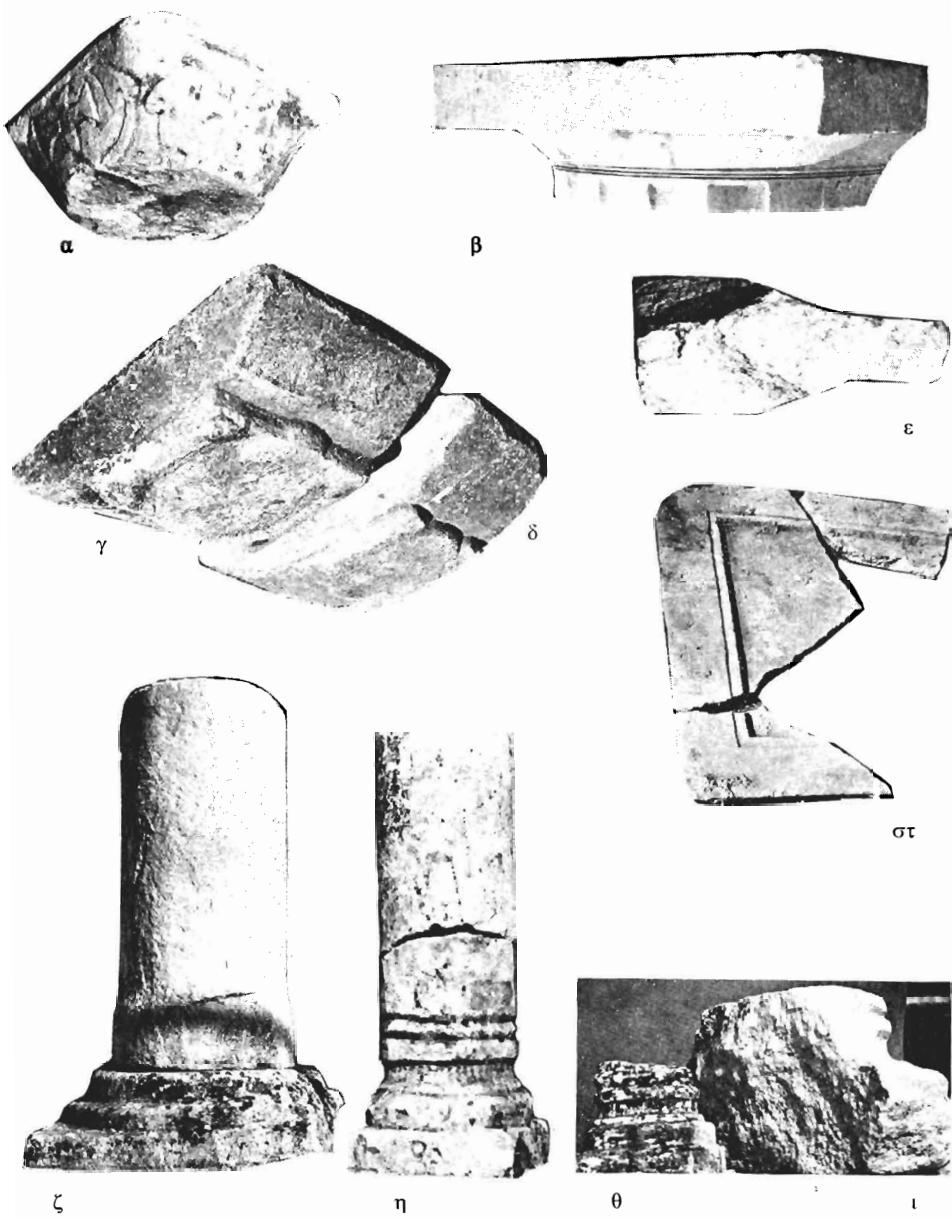

*α, β. Βασιλικὴ τῆς Ἀγίας Μαρίνας. Ἡ ἀνατολικὴ ἀπόληξη
τοῦ βάθουν ποὶν καὶ μετὰ τὸν καθαρισμὸ*

*γ. Ἐνωση τοῦ βορείου στυλοβάτη μὲ τὸν ἀνατολικὸ τοῖχο
τῆς βασιλικῆς τῆς Ἀγίας Μαρίνας*

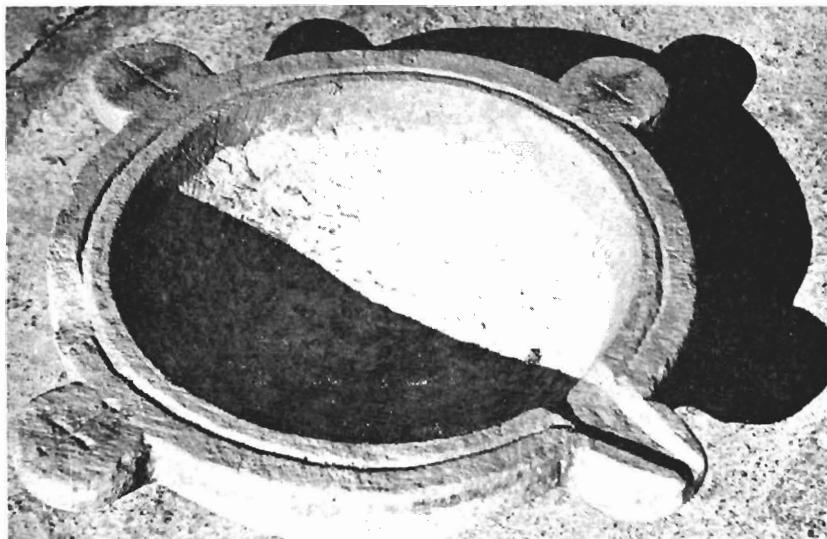
Plv. 2

Αρχιτεκτονικά μέλη ἀπὸ τὴ βασιλικὴ τῆς Ἀγίας Μαρίνας: α. Τεκτονικὸ κιονόκρανο, β. δωρικὸ κιονόκρανο, γ, δ. σύνθετα ἴωνικὰ κιονόκρανα, ε. τεμάχιο θωρακίου, στ. τεμάχια τράπεζας, ζ. βάση κίονα, η, θ. βάσεις κιονίσκων τράπεζας, ι. βάση κίονα.

*a. Σύνθετο ἰωνικὸ κιονόκρανο
ἀπὸ τὴ βασιλικὴ τῆς Ἀγίας Μαρίνας*

β. Λεκάνη ἀπὸ τὴ βασιλικὴ τῆς Ἀγίας Μαρίνας

Πίν. 4

α

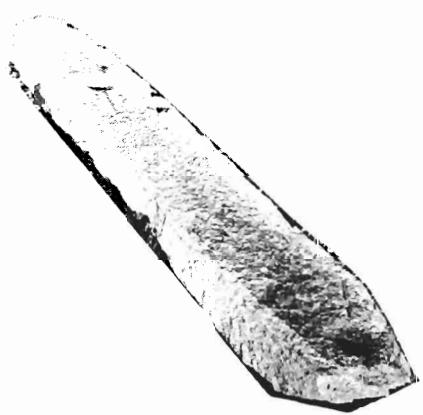
β

γ

δ

ε

στ

Αρχιτεκτονικά μέλη ἀπό τὴν βασιλικὴ τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς. α-β, λειψανοθήκη, γ. σύνθετο ἰωνικὸ κιονόκρανο, δ. σπασμένος κίονας, ε. μαρμάρινο τμῆμα ἀπό τὸ βατήρα τοῦ φράγματος τοῦ πρεσβυτερίου, στ. βάση κίονα

10) Τεμάχιο θωρακίου ἀπὸ τὸ πλαίσιο πάχους 0,10 μ. καὶ σωζόμενου μῆκους 0,23 μ. (Πίν. 2 ε).

11) Γρία τεμάχια τράπεζας πάχους 0,04 μ. (Πίν. 2 στ).

12) Βάση κιονίσκου τράπεζας, διαστάσεων $0,15 \times 0,11 \times 0,11$ μ. (Πίν. 2 η).

Ἄρμονικὴ καὶ ἀρχαῖζουσα εἶναι ἡ διάταξη σπειρῶν καὶ σκοτίας. Στὴν πλίνθῳ τῆς διακρίνονται δύο γράμματα¹.

13) Βάση κιονίσκου τράπεζας ὅμοια μὲ τὴν παραπάνω, διαστάσεων $0,11 \times 0,11 \times 0,11$ μ. (Πίν. 2 θ).

14) Λεκάνη μὲ διάμετρο χείλους 0,30 μ. καὶ ὑψος 0,13 μ. (Πίν. 3 β). Ἐχει τέσσερα ἔξαρματα στὸ χεῖλος ἀπὸ τὰ ὄποια τὸ ἔνα παίρνει τὴν μορφὴν προχοής, ἐνῶ τὰ ἄλλα κοσμοῦνται μὲ ἐγχάρακτο σταυρό.

15) Δωρικὸ κιονόκρανο, μὲ πλευρὰ ἀβακος 0,56 μ. καὶ ὑψος 0,18 μ. (Πίν. 2 β). Προέρχεται πιθανότατα ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολην.

2. Η ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ

Γενικὰ αρακτηριστικά. Εἶναι μικρὴ τρίκλιτη, σχεδὸν τετράγωνη, καὶ ἔχει ἐσωτερικὰ μῆκος 12 καὶ πλάτος 12,80 μ. (σχ. 2). Οἱ καταστροφὲς ποὺ προξενήθηκαν στὴν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ μνημείου εἶναι μεγάλες.

Οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ παραμόρφωσαν τὸ ἵερο φράζοντάς το μπροστὰ καὶ ἀφήνοντας μόνο ἔνα ἄνοιγμα γιὰ πόρτα (εἰκ. 1). Ὑψωσαν ἀρκετὰ τὸν τοῖχο τῆς κόγχης ἀκολουθῶντας τὰ χνάρια τῆς χωρίς νὰ καταστρέψουν τὸ σύνθρονο ἐσωτερικά. Ἐπίσης χρησιμοποίησαν τὸ βόρειο καὶ νότιο στυλοβάτη τοῦ ναοῦ ὡς κρηπίδωμα τοῦ νοτίου καὶ βορείου τοίχου τοῦ νέου παρεκκλησίου τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς. Ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ νέου κτηρίου χτίστηκε πάνω στὸ δυτικὸ τοῦ κυρίως ναοῦ τῆς βασιλικῆς, στὸ τμῆμα ποὺ ἀνήκει στὸ κεντρικὸ κλίτος. Ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ νάρθηκα σκεπάστηκε μὲ τσιμέντο. Πέρα ἀπὸ τὸ νάρθηκα τὸ μνημεῖο δὲν διατηρεῖται καλά.

Α. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

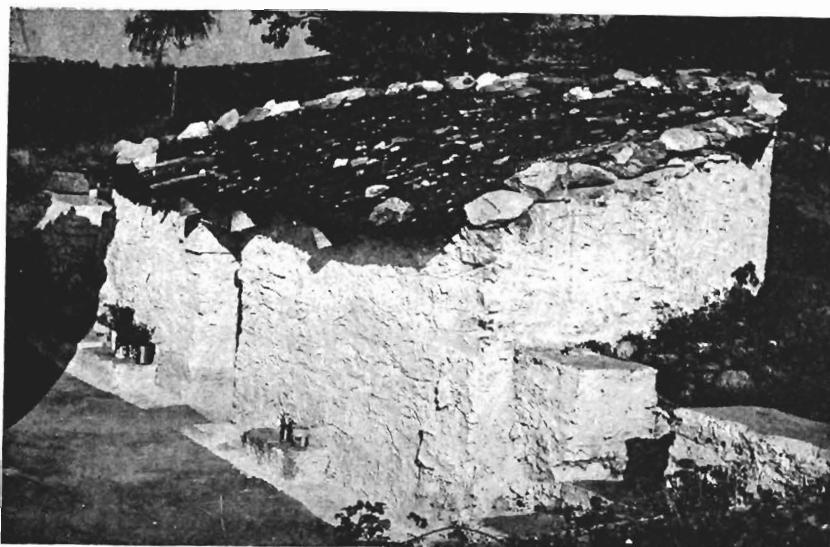
Κόγχη τοῦ Ἱεροῦ. Δὲν παρουσιάζει ίδιαιτερη μορφὴ ἐξωτερικά. Στὸ ἐσωτερικὸ τὸ ἡμικυκλικὸ βάθρο τοῦ συνθρόνου, πλάτους μισοῦ μέτρου, ὑψώνεται ἀπὸ τὸ σημερινὸ δάπεδο 30 ἑκ. περίπου. Δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ ξέρουμε, ἂν τὸ δάπεδο τῆς κόγχης ἦταν ὑψωμένο κάπως σὲ σχέση μὲ τὸ δάπεδο τοῦ ὑπόλοιπου ἱεροῦ καὶ πάνω σ' αὐτὸ χτίστηκε τὸ δακτυλιοειδὲς βάθρο². Ἐάν ἡ ἀγία τράπεζα βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὴν κόγχη τοῦ ἱεροῦ τότε κάτι τέτοιο θὰ φαινόταν πιθανό. Ἐπειδὴ οἱ διαστάσεις τοῦ ναοῦ εἶναι μικρές, τὸ

1. Ἰσως αὐτὸ νὰ εἶναι τεκτονικὸ σῆμα (πρβλ. ΑΕ 1929, εἰκ. 170).

2. Ὁπως στὴ βασιλικὴ τῆς Σικυῶνος, Ἀ. Ὁρλάνδος, Ἡ ξυλόστεγος, εἰκ. 459.

φράγμα τοῦ πρεσβυτερίου δὲν πρέπει νὰ ἐκτεινόταν πέρα ἀπὸ τὸν πρῶτο ἀνατολικὰ κίονα τοῦ στυλοβάτη. Γι' αὐτό, ἐξ αἰτίας τῆς στενότητας τοῦ χώρου, μέρος τουλάχιστον τῆς τράπεζας ἔπειτε Ἰωας νὰ προχωρῇ καὶ μέσα στὸ χῶρο τῆς κόγχης. Μία τέτοια ὅμως διάταξη δὲν ἔπειτε τὴν ὑπαρξη ὑπερψυφωμένου δαπέδου σ' αὐτήν.

Στὸ χῶρο τῆς βασιλικῆς ὑπάρχει μαρμάρινο κομμάτι μήκους 1,84 μ. καὶ πλάτους 0,35 μ., ποὺ ἀνήκει στὸ βατήρα τοῦ φράγματος τοῦ πρεσβυτερίου

*Eἰκ. 1. Βασιλικὴ τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς.
Ἡ κόγχη τοῦ ἴεροῦ βῆματος δπως εἶναι σήμερα*

(Πίν. 4 ε). Φέρει δύο τόρμους γιὰ τὴ στήριξη πεσσίσκων. Οἱ πεσσίσκοι πρέπει νὰ είχαν στὴν κάτω ἐπιφάνειά τους διαστάσεις $0,20 \times 0,25$ μ., ἐπειδὴ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ βατήρα γύρω ἀπὸ τοὺς τόρμους, ποὺ εἶναι ἐπιμελέστερα δουλεμένη γιὰ καλύτερη στήριξη τῶν πεσσίσκων, ἔχει αὐτὲς τὶς διαστάσεις. Ἡ ἀπόσταση ποὺ κάλυπτε τὸ μαρμάρινο θωράκιο μεταξὺ τῶν δύο πεσσίσκων εἶναι 0,95 μ. Ὁ μικρὸς αὐτὸς βατήρας εἶναι σπασμένος στὶς ἄκρες του. Φαίνεται πιθανό, ὅτι στὴν προέκταση τῆς μιᾶς ἐστω πλευρᾶς του ὑπῆρχε τρίτος τόρμος σὲ ἀνάλογη ἀπόσταση μὲ αὐτὴν ποὺ ἔχουν οἱ σωζόμενοι. Ἄν πάνω στὸ βατήρα στηρίζονταν τρεῖς πεσσίσκοι καὶ δύο θωράκια, τότε τὸ μῆκος του θὰ ἔφτανε τὰ 2,50 μέτρα τὸ λιγότερο. Τὸ μῆκος αὐτὸ θὰ καλυπτόταν, εἴτε ἀπὸ δύο τεμάχια μαρμάρου εἴτε ἀπὸ τὸ ἴδιο μάρμαρο (τεμάχιο τοῦ δποίου ἔχομε). Ἐὰν ὑποθέσουμε ὅτι ὁ βατήρας κάλυπτε ἀπόσταση 2,50 μ. δεξιὰ καὶ

ἀριστερὰ τῆς θύρας τοῦ φράγματος τοῦ πρεσβυτερίου, ἐπειδὴ τὸ πλάτος τοῦ μεσαίου κλίτους εἶναι 6 μ., ἀπομένει γιὰ τὸ θυραῖο ἄνοιγμα μῆκος ἐνὸς μέτρου, ἔνα κανονικὸ πλάτος γιὰ τὴ μικρὴ αὐτὴ βασιλική.

Δεχόμαστε τὴν πιὸ ἀπλὴ μορφὴ φράγματος, δηλαδὴ ἐνὸς ἵσιου βατήρα, ποὺ ἔνωντε τοὺς ἄκρους ἀνατολικὸν κίονες τῆς βασιλικῆς. Μὲ τὰ στοιχεῖα ποὺ ἔχουμε δὲν θὰ πρέπει ν' ἀναζητήσουμε ἐδῶ πολύπλοκα συστήματα διάταξης τοῦ χώρου τοῦ ἱεροῦ, ἐκτὸς ἀν μία προσεκτικὴ ἔρευνα στὸ χῶρο, ποὺ ἀπομένει ἐλεύθερος μεταξὺ τοῦ ἱεροῦ τοῦ νέου ναοῦ καὶ τῆς κόγχης τῆς βασιλικῆς, δώση νέες λύσεις.

Σημαντικὴ εἶναι ἡ ἀνεύρεση σαρκοφαγόσχημης λειψανοθήκης, μικρῶν διαστάσεων, ποὺ ἀνήκε στὸ ἐγκαίνιο τῆς βασιλικῆς (Πίν. 4 α,β).

Ἐπομένως τὸ ἐγκαίνιο βρέθηκε ἀπὸ τοὺς κατοίκους καὶ σήμερα, ἀν βέβαια δὲν καταστράφηκε ὁριστικά, μᾶλλον δὲν διατηρεῖ τὸ ἀρχικό του σχῆμα.

Κ ν ρ ἰ ω ς ν α ὁ .ς. Ὁ ἐξωτερικὸς χῶρος τοῦ κυρίως ναοῦ, διαστάσεων $12 \times 12,80$ μ. παρουσιάζεται σὰν πλαγιαστὸ ὁρθογώνιο παραλληλόγραμμο. Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι δουλεύτηκαν μὲ ἀργοὺς λίθους χωρὶς παρεμβολὴ πλίνθων. Ἡ εἰσόδος στὸν κυρίως ναὸ γινόταν ἀπὸ τρεῖς θύρες στὸ δυτικὸ τοῖχο του, ἀντίστοιχες στὰ κλίτη. Σήμερα ἀπὸ αὐτὲς μένουν ἀνοιχτὲς μόνο τοῦ βορείου καὶ νοτίου κλίτους. Ἡ κεντρικὴ καὶ μεγαλύτερη φράχτηκε ἀπὸ τὸ δυτικὸ τοῖχο τοῦ νεώτερου παρεκκλησίου, ὅπως σημειώσαμε παραπάνω. Ἀποκλείεται νὰ εἴχαμε ἐδῶ ἔνα τρίβηλο ἄνοιγμα μιὰ καὶ τὸ πλάτος τοῦ κεντρικοῦ κλίτους εἶναι μικρό. Καὶ ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος διατρυπᾶται ἀπὸ ἀνοίγματα στὸ βόρειο καὶ νότιο κλίτος. Ἐτσι τὸ κτίσμα παίρνει μία ἰδιαίτερη ἀρχιτεκτονικὴ μορφὴ ποὺ μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ ἄλλα μνημεῖα¹.

Ἐπειδὴ τὸ πλάτος τῶν θυρῶν εἶναι μικρό, ἵσως τὰ περίθυρα νὰ μὴν ἥταν μαρμάρινα, ἀλλὰ ξύλινα ποὺ εἶχαν τὴ μορφὴ ἐκείνων.

Οἱ στυλοβάτες παρουσιάζουν ὁρισμένες δυσκολίες στὴν ἀποτύπωση, γιατὶ σκεπάστηκαν ἀπὸ τὸ νεώτερο ναὸ καὶ ἀπὸ τσιμεντένιο δάπεδο ἐκεῖ ὅπου θὰ ἥταν δυνατὴ μία μικρὴ ἔρευνα. Μὲ βάση διατηρεῖται στοιχεῖα, ποὺ θὰ ἐκτεθοῦν παρακάτω, μπορεῖ νὰ γίνῃ μία πρώτη ἀναγνώριση τῆς μορφῆς καὶ τῆς θέσης τους.

Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος στὰ σημεῖα ἐνώσεως μὲ τὸ στυλοβάτη βόρεια καὶ νότια τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ φαίνεται ταραγμένος, σὰν ν' ἀποσπάστηκε τοῖχος στὸ σημεῖο ἐκεῖνο. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ στυλοβάτης δὲν ἐνωνόταν ἀπλὰ μὲ τὸν ἀνατολικὸ τοῖχο ἀλλὰ μὲ τὴ μεσολάβηση παραστάδας. Ἡ ἐπιφάνεια ὅμως στὸ σημεῖο ἐνώσεως τῶν δύο τοίχων εἶναι τόσο ἀνώμαλη σήμερα, ποὺ

1. Ὁπως οἱ βασιλικὲς Α καὶ Β τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν, Γ. Σ ω τ η ρ ο ν, ΑΕ 1929, πίν. Β καὶ εἰκ. 155.

δέν ἐπιτρέπει νὰ διακρίνουμε τὴν εὐθεία μιᾶς τουλάχιστον πλευρᾶς τοῦ στυλοβάτη (εἰκ. 2).

Μέσα στὸ χῶρο τῆς βασιλικῆς ὑπάρχουν ἀπομακρυσμένες ἀπὸ τὴ θέση τους τρεῖς βάσεις κιόνων. Δύο ἀπὸ αὐτές, μὲ διάμετρο στὴν πάνω ἐπιφάνειά τους 0,34 μ., σώζουν τὴν πλίνθο τους. Ἡ πλίνθος τῆς μιᾶς ἔχει μῆκος 0,61 μ.

Eἰκ. 2. Ἀποψη τοῦ βορείου κλίτους τῆς βασιλικῆς τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς ἀπὸ τὰ νότια

καὶ σωζόμενο πλάτος 0,48 μ. Οἱ διαστάσεις τῆς πλίνθου τῆς ἄλλης εἶναι 0,56 μ. Ἐνῷ οἱ δύο βάσεις ἔχουν τὸ ἴδιο πλάσιμο καὶ ἴδια διάμετρο, δὲν ἔχουν κοινὰ μέτρα στὶς πλίνθους. Τὸ μέγεθος ὅμως τῶν 61 ἑκατοστῶν τῆς μιᾶς βάσης δὲν ἔχει οὐδιαστικὴ σημασία, γιατὶ μὲ τὴν πλευρά της αὐτὴ ἀκολουθοῦσε τὴ φορὰ τοῦ στυλοβάτη, ἐνῷ τὸ σωζόμενο πλάτος τῶν 48 ἑκ. συμπληρώνεται ὡς τὰ 56 ἑκ. τῆς ἄλλης βάσης. Φαίνεται ἐπομένως καθαρὰ πὼς ὁ στυλοβάτης εῖχε πλάτος 0,56 μ.

Συνδυάζοντας τὰ παραπάνω στοιχεῖα μὲ τὴν πληροφορία τῶν κατοίκων πὼς ὁ τεχνίτης τοῦ νεόδμητου ναοῦ χρησιμοποίησε τοὺς στυλοβάτες γιὰ κρηπίδωμα τοῦ βορείου καὶ νοτίου τοίχου του, στὸ σχ. 2 οἱ ἐξωτερικὲς γραμμὲς τῶν τοίχων αὐτῶν χαράσσονται ὡς ἐξωτερικὲς γραμμὲς τῶν στυλοβατῶν¹.

1. Στὴν εἰκ. 2 μὲ τὴν ὄψη τοῦ βορείου κλίτους ἀπὸ τὸ νάρθηκα πρὸς τὸν ἀνατολικὸ

‘Ο ἀριθμὸς τῶν κιόνων ὑπολογίστηκε μετὰ ἀπὸ σύγκριση τῆς κάτοψης τοῦ μνημείου μὲ ἄλλα ἴσομεγέθη ὅπου οἱ βάσεις τῶν κιόνων βρίσκονται στὴ θέση τους¹.

Νάρθηκας ποὺς ἀνήκει στὸ νάρθηκα καὶ αὐτὸς ποὺς βρίσκεται ἀκόμη δυτικότερα δὲν διατηρεῖται σὲ καλὴ κατάσταση. Τὸ σωζόμενο ὕψος τῶν τοίχων δὲν ξεπερνᾶ αὐτὸν τῆς ὑποθεμελίωσης. Ἐτσι δυτικὸς τοῖχος τοῦ νάρθηκα διακρίνεται μόνο στὴ συμβολὴ μὲ τὸ βόρειο καὶ νότιο τοῖχο τῆς βασιλικῆς καὶ σ’ ἔνα ἀκόμη σημεῖο (σχ. 2).

Πέρα ἀπὸ τὸ νάρθηκα ὁ χῶρος γίνεται περισσότερο προβληματικός. Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τῆς βασιλικῆς συνεχίζονται μετὰ τὸ δυτικὸν τοῖχον τοῦ νάρθηκα σὲ μῆκος 2,55 μ. Σ’ αὐτὸν τὸ σημεῖο ἐνώνονται μὲ τοῖχον παράλληλον πρὸς τὸ δυτικὸν τοῦ νάρθηκα. Ο τοῖχος αὐτὸς διαπιστώθηκε μόνο στὰ σημεῖα ἐνώσεως καὶ σὲ ὄρισμένο μῆκος ἀπὸ αὐτά.

Δύο πιθανὲς ἐρμηνεῖες τοῦ χώρου προκύπτουν. ‘Αν δὲν εἶναι τυχαῖο, δῆτι ὁ «τοῖχος» διαπιστώθηκε μόνο σὲ ὄρισμένο μῆκος (καὶ μάλιστα Ἰσο) ἀπὸ τὰ σημεῖα ἐνώσεως του μὲ τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους τῆς βασιλικῆς καὶ ὑπόθεσον με δῆτι τὸ ὑπόλοιπο διάστημα κάλυπτε ἔνας στυλοβάτης πλαισιωμένος ἀπὸ δύο παραστάδες στὴ βόρεια καὶ νότια ἀπόληξή του (ἐρμηνεύονται δηλαδὴ ὡς παραστάδες τὰ συγκεκριμένα στοιχεῖα), τότε ἵσως ἔχουμε τὴ μορφὴν ἐνὸς προπύλου μὲ ἀπ’ εὐθείας πρόσβαση στὴ βασιλική².

‘Αν δῆμως οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τῆς βασιλικῆς προχωροῦν ἀκόμη δυτικότερα (κάτι ποὺ μία μελλοντικὴ ἀνασκαφὴ θὰ τὸ δείξῃ), τότε πρέπει ὁ χῶρος νὰ ἐρμηνευτῇ ὡς ἀνατολικὴ στοὰ ἐνὸς περίεργου αἰθρίου³.

Νοτίως τοῦ νάρθηκα σημειώνεται χῶρος τετράγωνος ποὺς ἀνήκει στὰ προσκτίσματα τῆς βασιλικῆς. Οἱ τοῖχοι του διακρίνονται στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους καὶ σὲ ὄρισμένα μόνο σημεῖα. Δὲν ξέρουμε πᾶς γινόταν ἡ ἐπικοινωνία τοῦ χώρου μὲ τὸ ὑπόλοιπο κτίσμα καὶ ποιὰ ἦταν ἡ χρήση του.

τοῖχο φαίνεται καθαρὰ πῶς ἡ ἐξωτερικὴ γραμμὴ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ νέου παρεκκλησίου καταλήγει νοητὰ σ’ ἐκεῖνο τὸ σημεῖο τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς βασιλικῆς πού, δῆμως παραπάνω ὑποθέσαμε, ἀνήκει στὴν ἐνωση τῆς παραστάδας τοῦ στυλοβάτη μ’ αὐτόν.

1. ‘Οπως στὴ βασιλικὴ τῶν Δαφνουσίων (χωρὶς τὸ ἐγκάρσιο κλίτος, $11,85 \times 13,10$ μ.), ’Α. ’Ο ρ λ ἀ ν δ ο ζ, «Byzantium» V (1929/30) 208-228, fig. 1, στὴ βασιλικὴ τῶν Σπετσῶν ($16 \times 13,40$ μ.), Γ. Σ ω τ η ρ ί ο υ, ’Ἐρευναι ἐν Σπέτσαις, ΠΑΕ 1937, σ. 97-102, στὴ μία ἀπὸ τις βασιλικές τῶν Ἐλευθερῶν ($10,50 \times 14,90$ μ. ποὺ τὴ θέση τῶν κιόνων εἶχαν ὀρθογώνιοι πεσσοί), Ε. Σ τ ι κ α ζ, ’Ἀνασκαφὴ Ἐλευθερῶν, ΠΑΕ 1939, σ. 49.

2. ‘Οπως τὸ πρόπυλο τῆς βασιλικῆς τῆς Θεοτόκου τοῦ Πηλίου, ’Α. ’Ο ρ λ ἀ ν δ ο ζ, ’Η ἔυλόστεγος, εἰκ. 106.

3. Διάταξη ὅμοια περίπου μὲ αὐτὴν τοῦ δυτικοῦ χώρου τῆς βασιλικῆς τῆς Ὀλυμπίας, ’Α. ’Ο ρ λ ἀ ν δ ο ζ, ’Η ἔυλόστεγος, εἰκ. 112.

Β. ΓΛΥΠΤΑ

- 1) Βάση κίονα, διαστάσεων $0,61 \times 0,48 \times 0,25$ μ. (Πίν. 4 στ). Ἰωνίζουσα. Πάνω στήν πλίνθιο υπάρχει πλατιά σπείρα και ψηλή ταινία. Είναι όμοια μὲ τὴ βάση τῆς βασιλικῆς τῆς Ἁγίας Μαρίνας.
- 2) Βάση κίονα, διαστάσεων $0,56 \times 0,56 \times 0,30$ μ. Είναι όμοια μὲ τὴν προηγούμενη.
- 3) Βάση κίονα, φθαρμένη πολύ.
- 4) Κίονας σπασμένος στὰ ἄκρα του, σωζ. ὑψους 1,40 μ. (Πίν. 4 δ). Κομψός σταυρὸς διακοσμεῖ τὸν κορμό του¹.
- 5) Σύνθετο ἰωνικὸ κιονόκρανο, διαστάσεων $0,56 \times 0,39 \times 0,24$ μ. (Πίν. 4 γ). Ὁ ἔχινος καὶ οἱ ἔλικες εἰναι ἀκόσμητοι. Στὸ ἐπίθημα σώζεται ἀνάγλυφη κεραία σταυροῦ μὲ σταγόνες στὴν ἀπόληξή της.
- 6) Λεκάνη μὲ διάμετρο χείλους 0,38 μ. καὶ ὑψος 0,13 μ. Τὸ σχῆμα της εἶναι πολὺ κοινό.
- 7) Σαρκοφαγόσχημη λειψανοθήκη, διαστάσεων $0,24 \times 0,18 \times 0,11$ μ. (Πίν. 4 α, β). Μάρμαρο λευκό. Τὸ κάλυμμα δὲν βρέθηκε. Είναι σπάνιο καὶ ἔξαιρετο εὑρῆμα σὲ σχέση μὲ ἄλλα γνωστά². Ἡ διακόσμηση περιορίζεται στὶς δύο πλάγιες καὶ στὴ μία κύρια πλευρά. Ἀπλοὶ σταυροὶ χαράσσονται πρόχειρα στὶς στενὲς πλευρές. Κομψός όμως σταυρὸς μὲ συμμετρικὲς καὶ πλατιές κάπως στὶς ἄκρες τους κεραῖες χαράχτηκε στὸ κέντρο τῆς μακρόστενης πλευρᾶς. Δύο ἔγχαρακτα λογχοειδῆ φύλλα ξεκινοῦν ἀπὸ τὴ βάση τοῦ σταυροῦ καὶ φτάνουν ὡς τὸ ὑψος τῆς ὁριζόντιας κεραίας ἔχοντας μία ἐλαφριὰ κλίση πρὸς τὰ ἔξω.

Ἡ σύνθεση σταυροῦ ποὺ περιβάλλεται μὲ φύλλα εἶναι παλιὰ καὶ πλατιὰ διαδομένη στὸ χριστιανικὸ θεματολόγιο. Μ' ἔνα πλῆθος σχημάτων καὶ μορφῶν φτάνει ὡς τὰ βυζαντινὰ χρόνια ὅπου καὶ ὁ σταυρὸς καὶ τὰ φύλλα παίρνουν πλούσιο διακοσμητικὸ χαρακτήρα. Τὰ φύλλα εἶναι συνήθως ἄκανθας³,

1. Ἀνάλογα παραδείγματα: P. Lemerle, *Philippe et la Macédoine Orientale*, Paris 1945, σ. 403 καὶ πίν. X καὶ XXVII, Tichanov - Klimenko, *L'Art Byzantin chez les Slaves*, Recueil dédié à la mémoire de Th. Uspenskij, τόμ. II, σ. 7, εἰκ. 4 καὶ σ. 24, εἰκ. 14, Ἀ'. Ορλάνδος, ABME 1948, σ. 38, εἰκ. 32, σὲ κίονα τῆς κρήνης τῆς βασιλικῆς Αἰθανίου Φθιωτίδων Θηβῶν, Γ. Σωτηρίου, AE 1929, εἰκ. 41.

2. H. Buschhausen, *Diespätrömische Metallscrinia und frühchristliche Reliquiare*, I Teil, Katalog, Wiener Byzantinische Studien, Wien 1971. Στὸ τρίτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου, Die frühchristlichen Ornamentalen und schmucklosen Reliquiare, κατάλογος μὲ ὅλες τὶς γνωστὲς μαρμάρινες λειψανοθήκες.

3. B. ψηφιδωτὸ Οσίου Δανιὴλ Θεσσαλονίκης, σαρκοφάγο τοῦ μουσείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Firatli, Nôtes sur quelques Hypogées paléo-chrétiens de Constantinople, Tortulae, Römische Quartalschrift, 30 Supplement, σ. 131-9, Taf. 35a, σαρκοφάγο τοῦ μουσείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, D. T. Rice, Byzantine Art, ἔκδ. Pelikan, εἰκ. 2, κιονόκρα-

σπανιότερα δύο κισσόφυλλα μὲ μίσχο¹, εἴτε δύο πλατιὰ φύλλα καλάμου². Σὲ κιονόκρανα ἀνάλογο σχῆμα δίνουν οἱ ἔλικες μὲ τὸν ἀνάγλυφο σταυρὸν στὴν κάλαθο³. Πιὸ πλούσιες μορφὲς μὲ βλαστούς⁴, ἥ μὲ ἄνθη⁵, ἢν καὶ δὲν λείπουν στοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες, συνηθίζονταν ἴδιαίτερα στὴ βυζαντινὴ γλυπτικὴ καὶ μικροτεχνία.

Ἡ διακόσμηση τοῦ λαρνακιδίου πλησιάζει αὐτὴ τῶν ἐπιτυμβίων πλακῶν ὡς πρὸς τὸ θέμα ἀλλὰ καὶ τὴν τεχνική⁶. Ἐξάλλου δὲν φαίνεται μακρινὴ μία σχέση στὴ λειτουργία τοῦ λαρνακιδίου καὶ τῶν ἐπιτυμβίων μνημείων.

Εἶναι δύσκολο νὰ ποῦμε τίνος θέματος, ἀπ' ὅσα ἀναφέραμε, ἀπλοποίηση ἀποτελεῖ τὸ θέμα τῆς λειψανοθήκης. Πιθανότατα αὐτοῦ μὲ τὰ στενὰ φύλλα καλάμου⁷, ἥ αὐτοῦ μὲ τὰ κισσόφυλλα (ὅπως ἡ διακόσμηση τοῦ καλύμματος τῆς λειψανοθήκης τῆς Σόφιας)⁸. Ὑπάρχει βέβαια μία ἐκδοχή, τὰ ἐγχάρακτα φύλλα τῆς λειψανοθήκης νὰ εἶναι οἱ μίσχοι κισσόφυλλων ποὺ ἦταν γραπτά.

Ο E. Duggve πιστεύει πῶς διάδοση τέτοιων λαρνακιδίων είχαμε ἀπὸ τὸν 5ο ὡς τὸν 7ο αἰώνα⁹. Ο Γ. Σωτηρίου ἀναφέρει γιὰ τὴν Ἑλλάδα πῶς μέχρι τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰώνα δὲν εἶχε γενικευτῇ ὁ θεσμὸς τοῦ ἐγκαινίου καὶ μόλις τὸν 8ο αἰώνα ἐπικυρώνεται μὲ ἀπόφαση τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς συνόδου¹⁰.

Ἐξετάζοντας παραπάνω τὸ διακοσμητικὸ θέμα τῆς λειψανοθήκης διαπιστώσαμε τὴν ἐξάρτησή του ἀπὸ ἄλλα ἀνάλογα θέματα, ποὺ συναντοῦμε στὸν 5ο καὶ σ' ὅλο τὸν 6ο αἰώνα καὶ ποὺ ἀπλοποίησή τους ἔδωσε τὸ μοναδικὸ σχῆμα ἐκείνης. Οἱ περισσότερες λειψανοθήκες δὲν ἔχουν διακόσμηση,

νο τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, Γ. Σωτηρίου. Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, Ἀθῆναι 1952, πίν. 38 α, β, κ.λ.

1. P. Lemire, Philippe, πίν. VI c, d, e, G. Menetrel, Catalogue des Sculptures grecques. Musées Imperiaux Ottomans, Konstantinople 1914, τόμ. 2, σ. 407, ἀριθ. 644, H. Butler, Early Churches in Syria, Princeton University 1929, σ. 239, εἰκ. 267, Γ. Σωτηρίου, AE 1929, σ. 152 καὶ ἡ λειψανοθήκη τῆς Σόφιας, H. Buschhausen, C 19, Taf. 14.

2. «Corpus» della scultura paleocristiana, bizantina et altomedioevale di Ravenna, III, Roma 1969, ἀριθ. 67 (τέλος 6ου αἰ.), R. Sarranton, Corinth, XVI, New Jersey 1957, σ. ἀριθ. 100, 101, 139, 'Α. Όρλάνδος, ABME IB', 1973, εἰκ. 57 καὶ 58α τῶν μέσων τοῦ 5ου αἰ., κ.λ.

3. «Corpus», ὅ.π., ἀριθ. 19 τῶν μέσων τοῦ 6ου, ἀριθ. 20 καὶ 21 τοῦ 5ου αἰώνα.

4. Πρόσειρα τὸ θωράκιο στὴ Ραβέννα «Corpus», ὅ.π., τόμ. I, ἀριθ. 126.

5. Σ. Τ. Πιελεκανίδη, Παλαιοχριστιανικὸς τάφος ἐν Φιλίπποις, Tortulae, Römische, Quartalschrift, 30 Supplement, Taf. 55b.

6. Πλάκα ἀπὸ τὶς Φθιώτιδες Θῆβες, Γ. Σωτηρίου, AE 1929, σ. 152, χρονολογημένη ἀπὸ τὸ Γιαννόπουλο στὸν 5ο αἰ., «B. N. Jahrbücher» 1920, σ. 389-94.

7. "Οπως τὰ δύο ἐπιθήματα, 'Α. Όρλάνδος, ABME, IB', 1973, εἰκ. 57 καὶ 58α.

8. H. Buschhausen, ὅ.π., C 19, Taf. 14.

9. Probleme des altchristlichen Kultbaus, «Zeitschrift für Kirchengeschichte», 59 (1940) 103-113.

10. Γ. Σωτηρίου, AE 1929, σ. 236.

έκτος ἀπό ἐκείνη τῆς Σόφιας, τῶν Σαλώνων, τοῦ Κιέβου ἀπὸ τὴν Χερσώνα (6-7ος αἰ.), τῆς Κωνσταντινούπολης¹ καὶ τὰ καλύμματα ἀπὸ τὸν Κωρυκὸ (6ος αἰ.)² καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη³. Ἡ λειψανοθήκη στὸ Kaiser Friedrichs Museum μὲ πλούσια διακοσμητικὴ μορφὴ χρονολογεῖται στὸν 7ο αἰώνα⁴. Ἡ βαριὰ διακόσμησή της ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ λιτὴ καὶ ἐκφραστικὴ γραμμὴ τῆς δικῆς μας.

Φαίνεται ἐπομένως πιθανὸ ἡ λειψανοθήκη τῆς βασιλικῆς τῆς Ἀγίας Παρακευῆς νὰ εἶναι ἔργο τοῦ δου αἰώνα.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ

Νὰ τοποθετηθοῦν τὰ δύο μνημεῖα σ' ἔνα στενὸ χρονικὸ δριο εἶναι δύσκολο, γιατὶ μετὰ τὴν ἀπόβλεπτη ἀνασκαφὴ ποὺ ἔγινε σ' αὐτὰ ἵσως ἔχουν ἐντελῶς χαθῆ χρονολογικὲς ἐνδείξεις. Ἐπίσης δὲν μπορεῖ νὰ στηριχτῇ κανεὶς στὰ στοιχεῖα ποὺ μᾶς δίνει ἡ ἐξέταση τῶν γλυπτῶν τῶν δύο ναῶν, γιατὶ δὲ ἀριθμός τους εἶναι μικρὸς καὶ ποικίλος ὡς πρὸς τὰ εἴδη. Ἐπομένως γιὰ μία πιθανὴ χρονολόγηση τῶν βασιλικῶν παρουσιάζεται ἀναγκαία ἡ σύγκρισή τους μὲ ἄλλα γνωστὰ μνημεῖα στὴν Ἰδια περιφέρεια.

Μεγάλο χριστιανικὸ κέντρο στὴν περιοχὴ ἦταν ἀναμφισβήτητα ἡ Ἀμφίπολη, δπως ἀποδείχνει ἡ ἀνακάλυψη τεσσάρων βασιλικῶν στὸ χῶρο της, ποὺ εἶναι λαμπρὰ διακοσμημένες. Ἡ Ἀμφίπολη φαίνεται πῶς ἐπηρέαζε τὴ γύρω περιοχὴ της, γιατὶ οἱ βασιλικὲς στὸ Σέμαλτο ἀντιγράφουν πιστὰ τοὺς ἀρχιτεκτονικοὺς τύπους τῶν βασιλικῶν ἐκείνης. Ἐπομένως παρέχει τὸ συγκριτικὸ ὑλικό, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ τὴ χρονολόγηση τῶν δύο μνημείων.

Ἡ βασιλικὴ τῆς Ἀγίας Μαρίνας καὶ οἱ βασιλικὲς Α καὶ Β στὴν Ἀμφίπολη ἔχουν τόσα κοινὰ στοιχεῖα ἀπὸ ἀρχιτεκτονικὴ ἄποψη, ὥστε ἡ ἐξάρτηση τῆς πρώτης ἀπὸ τὶς δεύτερες νὰ φαίνεται οὐσιαστική. Σ' ὅλες αὐτὲς τονίζεται δὲ ἄξονας κατὰ μῆκος καὶ ἡ ἀναλογία τοῦ πλάτους πρὸς τὸ μῆκος δὲν διαφέρει αἰσθητὰ μεταξύ τους⁵. Ἡ κόγχη τοῦ ἱεροῦ ποὺ δὲν ἐξέχει ἀπὸ τὸν κύριο

1. H. Buschhausen, δ.π., C19, Taf. 14 τῆς Σόφιας, C24, Taf. 15 τῶν Σαλώνων, C30, Taf. 16 τοῦ Κιέβου, C49, Taf. 21 τῆς Κωνσταντινούπολης.

2. Herzfeld and Geyer, Monumenta Asiae Minoris Antiqua, II, Manchester University Press 1930, σ. 186, εἰκ. 202.

3. H. Buschhausen, δ.π., C39, Taf. 21.

4. O. Wulf, Altchristliche und mittelalterliche Bildwerke, Berlin 1909, ἀριθ. 1627.

5. Γιὰ τὶς βασιλικὲς Α καὶ Β τῆς Ἀμφιπόλεως βλ. J. P. Sodini, Mosaïques paléochrétiennes de Grèce, BCH 1970, σ. 732-33, δπου δλη ἡ προηγούμενη βιβλιογραφία. Κάτοψη τῆς Β στοῦ 'Α. 'Ο ρλάνδον, Τὸ Ἔργον κατὰ τὸ 1972, σ. 25. Ἡ ἀναλογία τοῦ πλάτους πρὸς τὸ μῆκος γιὰ τὴ βασιλικὴ Α εἶναι 1,44, 'Α. 'Ο ρλάνδον, 'Η ξυλόστεγος, τόμ. πρῶτος, σ. 205. Γιὰ τὴ Β εἶναι 1,43 καὶ γιὰ τὴ βασιλικὴ τῆς Ἀγίας Μαρίνας 1,26, δπως τῆς Ἀχειροποιήτου, 'Α. 'Ο ρλάνδον, δ.π., σ. 205.

ὅγκο τῆς βασιλικῆς, ἡ ὅμοια διάταξη τῶν θυρῶν καὶ ἡ ἐπανάληψη μικρότερων λεπτομερειῶν (τοῦ βάθρου π.χ. κατὰ μῆκος τῆς νότιας πλευρᾶς τῆς βασιλικῆς τῆς Ἀγίας Μαρίνας), μᾶς δόδηγον σὲ ἀνάλογες μορφὲς τῶν βασιλικῶν στὴν Ἀμφίπολη καὶ ἰδιαίτερα τῆς Α. Ἡ βασιλικὴ ἀντὴ χρονολογεῖται στὸ πρῶτο μισὸν ἢ στὰ μέσα τοῦ δου αἰώνα¹. Ἐπομένως μία χρονολόγηση τῆς βασιλικῆς τῆς Ἀγίας Μαρίνας μέσα στὸν δο αἰώνα φαίνεται πολὺ πιθανή.

Τονίστηκε στὴν ἀρχὴ ἡ σημασία τοῦ ἴσοκώδικου τοῦ Νικήτα Ἀνζᾶ ἀπὸ τὸ 1098 γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ μνημείου αὐτοῦ. Σύμφωνα μὲ τὸ κείμενο² «...καὶ ἐκεῖσε παραλαμβάνει (δι περιορισμὸς) τὰ σύνορα τοῦ χωρίου Βελτζίστου³, κρατεῖ τὸν πλακωτὸν δρόμον καὶ ἔρχεται καὶ ἀκουμβίζει εἰς τὰ σύνορα τοῦ χωρίου Σιομάλτου καὶ κάμπτει πρὸς ἀνατολὴν χωρίζων δεξιὰ τὰ σύνορα τοῦ χωρίου Σιομάλτου καὶ διέρχεται τὴν ἐκκλησίαν τὴν Λύμνην τὴν ἴσταμένην εἰς τὸν τόπον τὸν λεγόμενον Τοπόλος καὶ ἀνέρχεται εἰς τὸ δρός εἰς τὸ ὄδωρ τὸ κατερχόμενον ἀπὸ τοῦ Βοδινοῦ καὶ κάμπτει πρὸς βορρᾶν...», ἡ «ἐκκλησία ἡ Λύμνη» ταυτίζεται μὲ τὴ βασιλικὴ τῆς Ἀγίας Μαρίνας, γιατὶ ἡ περιοχὴ, ὅπου ἡ βασιλική, σήμερα ὀνομάζεται Τουπόλος καὶ ἀνατολικότερα πρὸς τὸ Παγγαῖο ὑπάρχει ρυάκι μέσα σὲ χαράδρα, πράγμα ποὺ ἀποδείχνει τὴν πιστότητα τῆς περιγραφῆς τοῦ ἐγγράφου. Ἡ ἀκαθόριστη ἀναφορὰ τῆς βασιλικῆς ως «ἐκκλησία ἡ Λύμνη», ποὺ δὲν συνοδεύεται στὸ ἐγγραφῷ μὲ τὸ ὄνομα κάποιου Ἀγίου (πράγμα ποὺ δὲν συμβαίνει συνήθως μὲ τὰ ἐγγραφαὶ αὐτά), μᾶς κάνει νὰ σκεφτοῦμε πώς ἥδη στὸν 11ο αἰ. ἡ βασιλικὴ ἡταν ἐρειπωμένη.

Ἡ βασιλικὴ τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς μὲ ἀνύπαρκτη σχεδὸν δρομικότητα ἔχει τὴ μορφὴ πλαγιαστοῦ δρθογωνίου. Ο κυρίως ναὸς δὲν εἶναι κανονικὸ τετράγωνο γιὰ ἐλάχιστη διαφορὰ στὴ σχέση μῆκους καὶ πλάτους. Ἀνάλογη διάταξη στὴν κάτοψη ἔχουν οἱ βασιλικὲς Γ καὶ Δ στὴν Ἀμφίπολη, ποὺ καὶ αὐτὲς παρεκκλίνουν λίγο ἀπὸ τὸ ἴσοπλευρο κανονικὸ σχῆμα⁴. Ἡ χρονολόγηση τῶν βασιλικῶν αὐτῶν δὲν εἶναι ἀκόμη γνωστὴ καὶ πρέπει νὰ περιμένῃ κανεὶς τὴν δριστικὴ δημοσίευση τους ἀπὸ τὸν Ε. Στίκα ποὺ δίνει γι' αὐτὲς ἔνα γενικὸ χρονικὸ πλαίσιο στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ πέμπτου αἰώνα⁵. Εἰδικότερα γιὰ τὴ Γ δίνεται μία χρονολόγηση στὸ τρίτο τέταρτο τοῦ πέμπτου αἰώνα⁶.

1. Ἀ. Ὁρλάνδος, Τὸ Ἔργον κατὰ τὸ 1966, σ. 37 καὶ J. P. Sodini, ὁ.π., σ. 732.

2. F. Dölgert, Schatzkammern, N. 15, 9-11.

3. Σημειωνὴ Βουλτσίστα ἢ Δόμειρος.

4. Ὁλη ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὴ Γ στοῦ J. P. Sodini, ὁ.π., σ. 733 καὶ κάτοψη τῆς Δ στὰ ΠΑΕ 1966, σ. 45. Ἡ ἀναλογία τοῦ πλάτους πρὸς τὸ μῆκος εἶναι γιὰ τὴ Γ 1,12, γιὰ τὴ Δ 1,08 καὶ γιὰ τὴ βασιλικὴ τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς 0,94.

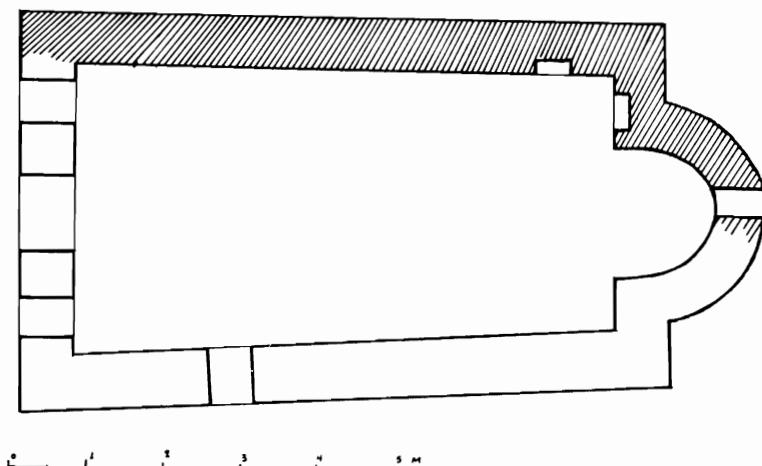
5. Les basiliques paléochrétiennes d'Amphipolis de Macédoine récemment découvertes, Corsi di cultura sull'arte ravennate e bizantina, Ravenna 1972, σ. 297.

6. J. P. Sodini, ὁ.π., σ. 733.

’Από τὴν ἔξεταση τῆς λειψανοθήκης τοῦ ἐγκαινίου τῆς βασιλικῆς τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς φάνηκε πώς εἶναι ἔργο πιθανότατα τοῦ δου αἰώνα. Ἰσως αὐτὴ νὰ δίνῃ ἔνα πρῶτο στοιχεῖο γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ συνόλου. Μία τέτοια χρονολόγηση ὑποστηρίζεται βέβαια ἀπὸ τὴν ὑπαρξη σταγόνων στὴν κάτω κεραίᾳ τοῦ σταυροῦ, ποὺ κοσμεῖ τὸ ἐπίθημα τοῦ μοναδικοῦ σωζόμενου κιονοκράνου τοῦ ναοῦ. Εἶναι ὅμως τολμηρὸν νὰ στηριχτῇ κανεὶς στὸ μοναδικὸν αὐτὸν στοιχεῖο.

3. Ο BYZANTINOΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

”Οταν οἱ κάτοικοι τοῦ Σέμαλτου ἐπισκεύαζαν τὸ ναὸν αὐτὸν ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικά, ἐμφανίστηκαν δρισμένα στοιχεῖα ποὺ τοῦ ἀποδίδουν μία χρονο-

Σχ. 3. Κάτοψη τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου

λόγηση ἀρκετῶν αἰώνων πίσω. Εἶναι μικρὴ μονόχωρη βασιλικὴ μήκους 6,95μ. καὶ πλάτους 3,80 μ. (σχ. 3). Ἐχει ὑποστῆ πολλὲς ἐπισκευὲς καὶ μόνο σ' ἔνα ὑψος 1,50-2 μ. ἀπὸ τὸ δάπεδο σώζει τὴν ἀρχικὴν τοιχοδομίαν ἀπὸ πέτρες καὶ κεράμους τοποθετημένες χωρὶς σύστημα καὶ συνδεμένες μὲ σκληρὸν κονίαμα. Ἀπὸ κεῖ καὶ πάνω συμπληρώνεται μὲ πέτρες χωρὶς συνδετικὸν ύλικό.

Ἐσωτερικὰ κτίστηκε μὲ πλίνθους τὸ φάτνωμα τῆς πρόθεσης καὶ διαπιστώθηκε ἡ ὑπαρξη τοιχογραφιῶν γύρω ἀπὸ τὴ βορειοανατολικὴ γωνία τοῦ ναοῦ καὶ στὸ ὑψος τοῦ πρώτου κτίσματος κάτω ἀπὸ τὸ σημερινὸν ἐπίχρισμα. Εὐτυχῶς ἀνάμεσα στὶς δύο ἐπιφάνειες, ἐκείνης δηλαδὴ μὲ τὶς τοιχογραφίες καὶ τῆς ἄλλης τοῦ νεώτερου ἐπιχρίσματος, παρεμβάλλεται ἄλλο παλιότερο

ἐπίχρισμα μὲν ἐλάχιστη περιεκτικότητα ἀσβέστου, ποὺ τὸ καθιστᾶ εὕθραυστο, ἔτσι ποὺ ἡ ἀποκάλυψη τῶν τοιχογραφιῶν νὰ μὴν εἶναι δύσκολη.

Βέβαια δλ' αὐτὰ εἶναι ἀνεπαρκῆ γιὰ μία, ἔστω χονδρικά, χρονική τοποθέτηση τοῦ μνημείου.

Στὸ χρυσόβουλλο τοῦ Ἀνδρονίκου Β' τοῦ 1301¹ καὶ τὸ πιστό του ἀντίγραφο, ποὺ δημοσίευσε δ. Μ. Γούδας², ἀναφέρεται: «...πλησίον τούτου ἔτερον χωρίον ἐπιλεγόμενον Σέμελτον μετὰ τοῦ ἐκεῖσε ἀμπελῶνος καὶ τῶν λοιπῶν αὐτοῦ, ἐν οἷς εὑρίσκεται καὶ κελλιδρίον ἐπονομαζόμενον Βοδίτζα μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ προσκαθημένων...». Μία ταύτιση τοῦ κελλιδρίου Βοδίτζα, κτήματος τῆς μονῆς Βατοπεδίου, μὲ τὸ ναΐσκο τοῦ Ἀγίου Δημητρίου δὲν φαίνεται ἀπίθανη. Μία πιὸ συστηματικὴ μελέτη τῆς τοιχοδομίας καὶ ἡ χρονολόγηση τῶν ὑπολειμμάτων τῶν τοιχογραφιῶν, ποὺ πρέπει ν' ἀποκαλυφτοῦν, θὰ ἔδινε ἵσως πιὸ ἴσχυρὴ βάση στὴν ἄποψη αὐτῆς.

Θεσσαλονίκη 1974

ΘΑΝΑΣΗΣ ΠΑΠΑΖΩΤΟΣ

1. Fr. D ölger, Regesten, 4 Teil, ἀριθ. 2239.

2. EEBΣ 1927, ἀριθ. 10, 35-37.

RÉSUMÉ

T h a n a s i s P a p a z o t o s , Les monuments chrétiens de Sémalton.

Sémalton, un petit village du mont Pangaion, près d'Amphipolis est connu depuis l'11ème s. par une série des actes des couvents du Mont Athos.

Dans ce village les paysans ont découvert deux basiliques paléochrétiennes sur lesquelles sont construites deux petites églises postérieures, l'une de Sainte Marine, l'autre de Sainte Paraskevi.

La première basilique, sur laquelle se trouve la chapelle de Sainte Marine, a trois nefs, un narthex et un petit atrium.

L'autre se compose aussi de trois nefs mais le narthex et l'atrium sont en mauvais état. Dans cette église on a trouvé une reliquaire en marbre du 6ème s.

Ces deux basiliques ont beaucoup d'éléments communs avec celles d'Amphipolis et démontrent la grande influence de ce grand centre chrétien sur toute sa province. Une datation des basiliques de Sémalton au 6ème s. semble assez probable.

Dans ce même village il y a aussi une petite église de Saint Demetrios qui conserve des fresques. Il s'agit peut-être de la petite cellule Voditza connue par un chrysoboulon d'Andronikos II pour le couvent Vatopedi.